

Michał Kokowski

Poszukiwania grobu Kopernika – refleksje *advocati diaboli*

Cz. I.

Rozważania w kontekście aktualnych poszukiwań archeologicznych * (według stanu poszukiwań na dzień 15.09.2005, relacjonowanych w prasie i publikacjach internetowych)

1. Fundamentalne założenie aktualnych poszukiwań archeologicznych

Obecne poszukiwania archeologiczne grobu Kopernika w katedrze fromborskiej prowadzi zespół badaczy z Instytutu Antropologii i Archeologii Wyższej Szkoły Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Pułtuskach we współpracy z Krajowym Ośrodkiem Badań i Dokumentacji Zabytków przy Ministerstwie Kultury oraz Przedsiębiorstwem Badań Geofizycznych z Warszawy. Do wąskiego zespołu badawczego należą prof. Jerzy Gąssowski (nadzorujący badania), mgr Beata Jurkiewicz (odpowiedzialna za prowadzenie poszukiwań), mgr Błażej Muzolf oraz pomocniczo antropolog prof. Karol Piasecki (z Uniwersytetu Szczecińskiego i Uniwersytetu Warszawskiego).

U podstaw poszukiwań prowadzonych przez tę grupę (rozpoczętych w dniach 16 - 31 sierpnia 2004 roku od rekonesansu katedry poświęconego zbadaniu wycinka 10 metrów kwadratowych) leży fundamentalne założenie, iż grobu Mikołaja Kopernika należy szukać w pobliżu dawnego ołtarza św. Wacława (obecnie św. Krzyża). Należy podkreślić, iż przyjęcie tego typu założenia jest ze względów praktycznych konieczne, bowiem jak słusznie zauważyła mgr Beata Jurkiewicz: „katedra fromborska jest tak olbrzymią budowlą, że gdybyśmy chcieli sprawdzać ją metr po metrze, zajęłoby to nam dziesiątki lat” (zob. Jurkiewicz [2005]).

Owo fundamentalne założenie dotyczące lokalizacji grobu Mikołaja Kopernika bazuje na rozważaniach Prowego [1866] (odb. [1870]), Schmaucha [1938], [1941], Brachvogla [1939], a ostatecznie Sikorskiego [1973a] s. 270-275 (wyd. II [1985] s. 310-317; wyd. III [1999]) i [1973b]. W rozważaniach poprzedników Sikorskiego pojawiły się trzy kluczowe informacje: (1) kanonicy katedry fromborskiej byli zwyczajowo chowani przy ołtarzach, którymi się opiekowali; (2) Kopernik był następcą kanonika Jana Zanau; (3) kanonik Jan Zanau opiekował się ołtarzem św. Wacława (obecnie św. Krzyża).¹ Z rozważań tych wynika też jednoznaczna konkluzja, iż Kopernik opiekował się ołtarzem św. Wacława (obecnie św. Krzyża). Dopiero jednak Sikorski wysunął stąd wniosek, iż Kopernik był pochowany przy tym właśnie ołtarzu, a twierdził to w jawnej opozycji do Schmaucha, wedle którego w czasach Kopernika nie było już miejsca przy ołtarzu św. Wacława na pochówek Kopernika. Otóż Sikorski udowodnił na podstawie analizy chronologicznej kolejności kanoników wspomnianego ołtarza, iż w ciągu 113 lat od czasów pochówku Jana Zanau w roku 1495 do pochówku następnego po Koperniku kanonika urzędującego do końca swoich dni w Fromborku, tj. Marcina Kołackiego w roku 1608, mógł być pochowany przy tym ołtarzu jedynie Mikołaj Kopernik. Na tej podstawie sformułował kluczowy dla aktualnych poszukiwań archeologicznych wniosek, iż tam właśnie należy szukać jego grobu. Pomysł ten po trzydziestu latach podchwycił biskup dr Jacek Jezierski z kurii warmińskiej, prepozyt

* Tekst opublikowany w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki” R. 52: 2007 nr 1 s. 121–131.

¹Podstawą tezy (2) i (3) jest zapiska w rękopisie C w Archiwum Diecezjalnym w Olsztynie, k. 1v-5v, ze spisem wszystkich 16 kanonii sporządzona, według ustaleń Schmaucha [1938] s. 708, przez Aleksandra Scultetiego w roku 1532/33).

archikatedry fromborskiej i przekonał do niego wspomnianego już powyżej archeologa mediewistę prof. Jerzego Gąssowskiego, który sprawił, iż temat ten podjęli wspomniani już jego współpracownicy.

2. Kilka słów na temat metodyki poszukiwań grobu Kopernika

Metodyka poszukiwania grobu Kopernika jest stosunkowo złożona i – mimo stosowania najnowszej techniki – bardzo czasochłonna. Jako wstęp do badań wykopaliskowych przeprowadzono badania geofizyczne wnętrza katedry metodą tzw. profilowania georadarowego. Pomiary te przeprowadził zespół pracowników z Przedsiębiorstwa Badań Geofizycznych z Warszawy w składzie: mgr inż. Tadeusz Stępiak, mgr inż. Grzegorz Pacanowski oraz (nadzorujący pomiary) mgr inż. Mirosław Musiatowicz. Dzięki zastosowaniu tej metody uzyskano mapę położenia wszystkich wkopów grobowych i krypt pod powierzchnią posadzki. Następnie dokonano pomiaru oraz elektronicznej trójwymiarowej rejestracji wnętrza całej świątyni skanerem laserowym o dokładności do 2 mm. Zadanie to wykonał pracownik Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków przy Ministerstwie Kultury mgr Karol Czajkowski.

Właściwa procedura poszukiwania grobu Kopernika ma trzy zasadnicze fazy. Faza pierwsza (mająca na celu zawężenie pola badawczego): przyjęcie za kopernikologami hipotetycznej lokalizacji grobu Kopernika. Faza druga: wyznaczenie potencjalnego grobu Kopernika poprzez zastosowanie standardowych procedur datowania archeologicznego i antropologicznego. Faza trzecia, która może nastąpić pod warunkiem, że odnalezione byłyby kości twarzoczaszki: zastosowanie kluczowej procedury badawczej opartej na metodzie Gierasimowa rekonstruowania wyglądu twarzy osoby (wraz z takimi detalami jak kolor włosów czy kolor oczu!) na podstawie zachowanych jej kości twarzoczaszki (zob. Gąssowski [2004a]-[2005a]). Aby zrealizować tę fazę badań, skorzystano by z pomocy Centralnego Biura Kryminalnego Komendy Głównej Policji, które (zob. Gąssowski [2004a]-[2005a]) dysponuje specjalistycznym oprogramowaniem komputerowym do wykonywania rekonstrukcji wyglądu głowy na podstawie zachowanej czaszki. Wyniki te porównane by były ostatecznie z istniejącymi realistycznymi portretami Kopernika, co jednoznacznie przesądziłoby o znalezisku (zob. Gąssowski [2004a]-[2005a]).

Zwróćmy tutaj uwagę, iż poszukiwania pochówku Kopernika znacznie uprościłoby odkrycie bezpośrednich dowodów, np. epitafium natrumiennego (tak jak udało się to odkryć w przypadku pewnego wspomnianego poniżej kanonika.)

3. Pierwsze cenne wyniki

Już początkowe wyniki poszukiwań archeologów z Pułtuska z roku 2004 (zob. Gąssowski [2004a]-[2005a]) skorygowały ustalenie Prowego o obowiązywaniu pomiędzy datą założenia katedry a rokiem 1722 (gdy została zbudowana krypta kanonicka) zwyczaju grzebania kanoników przy ołtarzach, którymi się opiekowali. Okazało się bowiem, iż po tej dacie zwyczaj ten nie był do końca przestrzegany. Np. w 1767 roku został pogrzebany przy interesującym nas ołtarzu św. Krzyża (do r. 1639 św. Wacława) – czwartym w prawym rzędzie (licząc od prezbiterium) – kanonik Andrzej Gąsiorowski (którego identyfikację umożliwiło cynowe, albo ołowiane, według innej wersji, barokowe epitafium natrumienne z dobrze zachowanym napisem (nazwiskiem, funkcją, datą urodzenia i śmierci). Rzecz jednak zastanawiająca: posiadał on zupełnie inny ołtarz, bo trzeci w lewym rzędzie (licząc od prezbiterium) czyli ołtarz św. Anny – co ustalił dr Jerzy Sikorski. Grzebani przy tym ołtarzu byli też ludzie, których szczątków – jak się pierwotnie wydawało – w ogóle nie powinno być w katedrze, jak np. szkielet małej dziewczynki. Ta ostatnia sprawa wyjaśniła się najpóźniej w sierpniu 2005 r. (zob. Gąssowski, Jurkiewicz [2005]). Zdano sobie bowiem wtedy sprawę, iż

gotycka, ceglana katedra (z jej korpusem nawowym zbudowanym w 2 poł. XIV wieku) powstała w miejscu dawnego drewnianego kościółka, przy którym, zgodnie z ówczesnymi zwyczajami, istniał przykościelny cmentarz.

Z kolei, jak informowała w wywiadzie dla *Wirtualnej Polski* z dnia 15 września 2005 roku mgr Beata Jurkiewicz, archeolog z Pułtusa znaleźli w roku 2005 jedną interesującą starszą czaszkę, która bez wątpienia należała do mężczyzny w wieku 60-70 lat, z tym tylko, że pochówek był bardzo zniszczony, ponieważ czaszce brakuje żuchwy. Czy czaszka ta mogła należeć do Kopernika? Rozsądzą dopiero specjalistyczne badania antropologiczne – zob. Jurkiewicz [2005].

Zanim wyniki te zostaną ogłoszone (a stanie się to 3 listopada 2005 na specjalnie zwołanej uroczystości we Fromborku), przedstawiam *cztery możliwe scenariusze* przebiegu poszukiwań grobu Kopernika.

4. Scenariusz pierwszy: jednoznaczne odkrycie

Poszukiwania grobu Kopernika w okolicy ołtarza św. Krzyża zwieńczone zostają jednoznacznym odkryciem. Byłoby ono wynikiem jednoczesnego spełnienia co najmniej czterech warunków: (a) datowanie warstwy, w której znajdują się szczątki – połowa wieku XVI (zupełnie dokładne ustalenie – r. 1543 metodami fizycznymi, np. poprzez datowanie izotopowe, leży poza możliwością dzisiejszych metod pomiarowych); (b) oznaczenie pochówku jako należącego do mężczyzny w wieku (c) około 70 lat (bowiem Kopernik umarł mając lat właśnie 70; metodami antropologicznymi nie da się dokładnie wyznaczyć z pochówku wieku osoby w chwili jej śmierci); (d) znaleziona twarzoczaszka, po zastosowaniu metody rekonstrukcji Gierasimowa doprowadza do odtworzenia wyglądu twarzy, który okazuje się zgodny z istniejącymi wierzytelnymi wersjami portretów Kopernika; (e) analiza porównawcza DNA kości Kopernika z DNA kości jakiegoś jego krewnego, daje z bardzo dużym prawdopodobieństwem pozytywny wynik – co potwierdza w niezależny sposób, iż są oni krewnymi.

Należy tutaj podkreślić, iż łączne spełnienie warunków (a), (b), (c) i (d) tylko *uprawdopodobnia* możliwość, iż odnaleziono pochówek Kopernika. Praktyczną pewność dałoby spełnienie dodatkowego warunku (e). Uzupełnieniem więc tego scenariusza może być *scenariusz drugi*.

5. Scenariusz drugi: poszukiwania pochówków krewnych Mikołaja Kopernika

By upewnić się co do rzetelności koniunkcji ustaleń (a), (b), (c) oraz (d), należałoby dodatkowo odnaleźć przynajmniej jeden z pochówków bliskich krewnych Mikołaja Kopernika, np. brata Mikołaja Andrzeja Kopernika (również kanonika kapituły fromborskiej) czy jego wuja bp. Watzenrodego. Pozwoliłoby to bowiem przeprowadzić test porównawczy DNA.

Jednak o grobie Andrzeja Kopernika słuch zaginął. Kopernikologom wiadomo tylko to, że w ostatnich latach swojego życia brat słynnego astronoma był skłócony z kapitułą fromborską i biskupem Fabianem Luzjańskim i zmarł w roku 1518 z powodu groźnej choroby, określanej mianem trądu, najpewniej w Rzymie, gdzie przebywał przez wiele lat (zob. np. Wasiutyński [1938] s. 231-238). Stąd też w świetle wspomnianych faktów jest wysoce nieprawdopodobne, a nawet wręcz niemożliwe, by mógł on być pochowany w katedrze fromborskiej.²

Co do kwestii biskupa Łukasza Watzenrodego, to wiadomo, iż został on pochowany 2

²Nie ma zatem racji członek zespołu prof. Gąssowskiego, archeolog mgr Beata Jurkiewicz, głosząc tezę, jakoby wiadomo było, iż w katedrze został pochowany brat Mikołaja Kopernika – zob. Jurkiewicz [2005].

kwietnia 1512 roku (informację tę podał np. sam Mikołaj Kopernik w jednym z listów do bp. Dantyszka). Twierdzi się przy tym, iż miejscem jego spoczynku jest katedra fromborska (zob. np. Prowe [1883-84] t.1 cz. 1 s. 379; Wasiułyński [1938] s. 222). Pozostaje jednak pytanie, gdzie dokładnie został on pochowany? Nie było i nie ma w tej kwestii pełnej zgody wśród badaczy tego tematu. Np. Górski [1973b] s. 117 stwierdzał jednoznacznie, iż nie wiemy, w którym konkretnym miejscu katedry znajduje się ten grób. Z kolei dr Jerzy Sikorski, nawiązując do tez Hiplera [1875] i Brachvogela [1939] na temat testamentu Giesego, uznał, iż grób Watzenrodego znajduje się w tzw. kruchcie biskupiej. Podstawą tej tezy są dwie przesłanki: (a) kanonik warmiński i bp. chełmiński Tiedemann Giese stwierdzał w swym testamencie, iż ma być pochowany „in sepulchro antecessorum fratrum meorum episcoporum in ecclesia cathedrali Warmiensi” („w grobowcu moich poprzedników braci biskupów w kościele katedralnym Warmii”); zatem Giese, który umarł 23 X 1550, miał być – wedle tej informacji – pochowany w tzw. kruchcie biskupiej; (b) wspomniana krypta biskupia (pochodząca z pocz. XVI wieku) została zbudowana jeszcze za czasów bp. Watzenrodego – zatem przed 2 kwietnia 1512 roku. Wyciąga się stąd wniosek, iż zarówno bp Tiedemann Giese, jak i bp Łukasz Watzenrode (podobnie jak bp Maurycy Ferber, bp Jan Dantyszek) zostali pochowani w tejże krypcie. (Pragnę w tym miejscu gorąco podziękować Jerzemu Sikorskiemu za przekazane mi bardzo precyzyjne informacje.)

Taka też lokalizacja grobu Watzenrodego była znana prof. Gąssowskiemu najpóźniej u końca października 2005. Może się ona okazać trafna, podobnie jak i lokalizacja grobu bp. Giesego (oraz bp. Ferbera i bp. Dantyszka). Trudno jednak to będzie chyba sprawdzić z racji spodziewanego złego stanu krypty biskupiej.

W tym kontekście, chciałbym zwrócić uwagę na dwa dodatkowe fakty. Po pierwsze, Wróblewska [1972], [1973] – wnikliwa badaczka działalności Watzenrodego jako mecenasa sztuki (o czym poniżej) – nie odnotowała faktu, iż to właśnie Watzenrode ufundował kruchtę biskupią (mogło to być oczywiście zwykłe przeoczenie). Po drugie, podać można alternatywne odczytanie cytowanego fragmentu testamentu Giesego. Mianowicie, Giesemu chodziło o to, by został pochowany w katedrze warmińskiej, która pełniła funkcję grobowca dla biskupów i kanoników warmińskich.

Toteż uważam, iż lokalizacja grobu Watzenrodego w tzw. kruchcie biskupiej nie jest jedyną możliwością wartą dalszego eksperymentalnego sprawdzenia. Sądzę bowiem, że mimo systematycznych zatargów biskupa Watzenrodego z kapitułą fromborską (w tej kwestii zob. np. Górski [1973b], w tym szczególnie s. 108-113), jego społeczna pozycja była na tyle silna, by zagwarantować mu pochówek w szczególnie godnym miejscu katedry. Trzeba przy tym pamiętać, iż biskup Watzenrode i uchodzi – według specjalistów tego tematu – za najwybitniejszego inspiratora nie tylko ekonomicznej, ale i kulturalnej odnowy Warmii schyłku średniowiecza. Traktuje się go za największego mecenasa sztuki wśród warmińskich biskupów, a zarazem jednego z największych fundatorów artystycznych polskiego średniowiecza (Wróblewska [1966] s. 115-125, [1972] s. 17-18, [1973] s. 384-385). W takim to kontekście rodzi się moje przypuszczenie (mające status roboczej hipotezy), iż grób Watzenrodego może znajdować się w prezbiterium (gdzie pochowano również kilku innych biskupów zmarłych w XV i XVII w., takich jak bp. Henryk Sorbonn (zm. 1401; płyta nagrobna nr 5); bp. Szymon Rudnicki (zm. 1621; płyta nagrobna nr 1); bp. Mikołaj Szyszkowski (zm. 1643; płyta nagrobna nr 2); bp. Stanisław Zbąski (zm. 1697; płyta nagrobna nr 3) [zauważmy, iż grób bp. Henryka Flemminga (zm. 1300; płyta nagrobna nr 11) pochodzi sprzed budowy katedry fromborskiej] (podana numeracja płyt jest zaczerpnięta z planu rozmieszczenia płyt nagrobnych katedry fromborskiej – zob. Arsyński, Kutzner [1980] s. 71 płyty nr 1-3, 5, 11 i s. 73)), a dokładniej w okolicy głównego ołtarza, być może, przed samym jego środkiem (między płytami 1 i 2). Dlaczego tam właśnie? Bowiem, od ostatnich lat życia Watzenrodego po lata 1742-1752, owym ołtarzem był sprowadzony w 1504 roku a

konsekrowany w roku 1509 poliptyk pod wezwaniem Marii Assumty (Wniebowziętej) [obecnie w nawie północnej, na wysokości drugiego i trzeciego ołtarza licząc od prezbiterium]. I to właśnie wuj Kopernika przyczynił się w dużym stopniu do powstania tego ołtarza, gdyż realizując testament swojego poprzednika bp. Mikołaja Tungena, z jego pieniężnych legatów zamówił wykonanie tego ołtarza (prawdopodobnie w warsztacie św. Wolfanga w Toruniu) – w tej kwestii zob. Wróblewska [1973] s. 390 (szkicowy opis ołtarza podaje np. Wasiutyński [1938] s. 194, fot. 177, szczegółową analizę przedstawiają Karlińska [1959] i Arszyński, Kutzner [1980] s. 58-59, Arszyński, Kutzner [1981] fig. 154; w czasie II wojny światowej ołtarz uległ znacznemu zniszczeniu).³

Notabene, ponieważ znamy dwa portrety Watzenrodego (zob. np. Wasiutyński [1938] s. 208, przyp. 93 s. 579-580, Górski [1973b] s. 4, 117), w poszukiwaniach grobu biskupa można by było zastosować tę samą komputerową technikę rekonstruowania wyglądu twarzy na podstawie zachowanych kości twarzoczaszki, którą pierwotnie zamierzano odnieść do przypadku Kopernika. (Wszystko to po to, by dokonać porównania takiej rekonstrukcji z portretami; u podstaw tej procedury leży dodatkowe założenie, iż portrety te są wierzytelne). Tym samym – w przypadku, gdy obydwa pochówki znajdowały się blisko siebie i zachowane byłyby twarzoczaszki –, znajdując pochówek Watzenrodego, można by było go odróżnić tą metodą od pochówku Kopernika. Ponadto, dodatkowe zastosowanie metody znakowania DNA byłoby testem pokrewieństwa obydwu osób.

6. Scenariusz trzeci: nie udaje się odnaleźć grobu Kopernika w okolicy ołtarza św. Krzyża

Poszukiwania grobu Kopernika w okolicy ołtarza św. Krzyża kończą się negatywnym werdyktem! Gdyby było to ostateczne rozstrzygnięcie w tej kwestii (a *stan badań archeologicznych na dzień 15.09.2005 według relacji internetowych* Gąssowski [2004b], [2005a], Jurkiewicz (15 wrzesień) [2005]) *mógł prowadzić do takiej konkluzji*), wytłumaczono by to argumentując, iż grób ten uległ zniszczeniu z dwóch następujących powodów. Powód pierwszy: w roku 1626 roku, w czasie potopu szwedzkiego, gdy do katedry fromborskiej wkroczyli szwedzcy żołdacy, dokonali oni grabieży katedry i dopuścili się profanacji grobów, wyrzucając szkielety pochowanych w nich osób. Powód drugi: w czasie swojego istnienia katedra ulegała mniej lub bardziej systematycznie architektonicznym przekształceniom czy to podyktowanymi zmianami związanymi z kolejnymi pochówkami kanoników, czy też robotami budowlanymi np. podczas montażu instalacji grzewczej, który odbywał się bez nadzoru archeologicznego. (Obydwa argumenty są znane zespołowi archeologów z Pułtuszka – por. Gąssowski [2005a], Jurkiewicz [2005] oraz Gąssowski, Jurkiewicz [2005].)

7. Scenariusz czwarty: dalsze hipotetyczne perspektywy poszukiwań grobu Kopernika

Naszkiecowanie powyżej rozumowanie, będące podstawą zaprzestania poszukiwań grobu Kopernika według trzeciego scenariusza, mogłoby być niewątpliwie trafne. Zwracam jednak uwagę, iż byłoby one oparte na fundamentalnym założeniu, że grobu Kopernika należy szukać wyłącznie przy obecnym ołtarzu św. Krzyża. Nie jest to jednak wcale jedyna możliwość, na co wskazał już dawno temu Górski [1973a]! W nawiązaniu do badań szeregu kopernikologów, w tym Hiplera [1868] s. 492-493, 536 przyp.1, (red.) [1873], s. 273; Prowego [1883-84] t. 1, cz. 1, s. 175-176, L.A.Birkenmajera [1924] s. 269-274, Brachvogla

³Gwoli ścisłości dodajmy tutaj ważny szczegół. Otóż na wspomnianym poliptyku Watzenrode nie kazał umieścić swego herbu, co w świetle ustaleń Wróblewskiej [1966] s. 117 oznacza jednoznacznie, iż to nie on sfinansował budowę tego ołtarza.

[1929b] s. 736, 740, [1933] s. 795, [1939], Schmaucha [1938] s. 708, uznano za pewnik – i przyjął to również sam Sikorski [1973a] (wyd. II [1985], wyd. III popr. i uzup. [1999]), [1973b] oraz [1993] i idąc jego śladem również grupa prof. Gąssowskiego –, iż Kopernik otrzymał kanonię po Janie Zanau (który opiekował się grobem przy obecnym ołtarzu św. Krzyża).⁴

Sprawa ta jednak – według ustaleń Górskiego [1973b] – nie jest wcale przesądzona z następującego powodu.

Zapiska Aleksandra Scultetiego nie może uchodzić za w pełni rzetelny, krytyczny czy wiarygodny dokument historyczny. Jest ona oparta raczej na dość przypadkowych informacjach i jej autor przeoczył wiele ważnych przekazów (nie tylko archiwaliów, ale nawet i pomników katedry fromborskiej). W efekcie pomiął szereg postaci, w tym np. kantora Macieja von der Lanau (zm. 1495), kanonika Eliasza von Darethen (zm. 1498), niektórych kanoników biorących udział w elekcji Łukasza Watzenrodego na biskupa warmińskiego.

Natomiast krytyczna analiza zachowanych archiwaliów prowadzi do następujących wniosków. Choć jest prawdą, że Kopernik otrzymał swoją kanonię warmińską jesienią 1495 roku i była to zapewne kanonia po Janie Zanau, który zmarł 26 VIII 1495 roku (zob. np. Biskup [1973a] *regesta* nr 23), u końca tego roku utracił jednak tę kanonię, bowiem w zachowanym dokumencie z dn. 22 II 1496 roku nie używał już tytułu kanonika, lecz tylko kleroika diecezji chełmińskiej (zob. Schmauch [1931] s. 456-459; Sikorski [1968] s. 15; por. też np. Biskup [1973a] *regist* nr 25). Jest prawdopodobne, że Kopernik zrezygnował z tej kanonii na żądanie wuja bp. Watzenrode, a pewne to, iż otrzymał tę kanonię Jan Sculteti. Ostatecznie 20 X 1497 roku Kopernik objął znowu kanonię (zob. Schmauch [1942-43], Wasiutyński [1938] s. 113; por. też Biskup [1973a] *regist* nr 30). Nie była to jednak kanonia po Janie Zanau (bo tę otrzymał Jan Sculteti), ani po Macieju von der Lanau (zm. 21 IX 1495 roku), bo w dokumentach procesu o tę kanonię nie jest wymieniane nazwisko Kopernika. Stąd też musiała to być kanonia albo po Hieronimie Waldau (który zmarł między 31 V 1495 a 17 IX 1496), albo po Mikołaju Krapitzu (który przy poparciu Watzenrodego został biskupem chełmińskim i zrezygnował z kanonii przed 3 IX 1496). W konsekwencji otwartą pozostaje kwestia ołtarza, którym opiekował się Kopernik i przy którym spoczywają jego doczesne szczątki. Mógł to być ołtarz, którym opiekował się albo Waldau, albo Krapitz, ale także ołtarz, którym opiekował się Zanau (bo Sculteti jako prałat, mógł sobie obrać inny). Mając to wszystko na względzie, Górski [1973a] s. 43 konkludował z rezygnacją: „ale to sfera domysłów i wszelkie dociekania bez oparcia na nowych danych mogą tylko sprawę zagmatwać. Dlatego lepiej zostawić ją nierozstrzygniętą”.

W kontekście obecnych poszukiwań grobu Kopernika przez zespół archeologów z Pułtusza nie podzielałbym sceptycyzmu Górskiego [1973a]. *Gdyby grobu Kopernika faktycznie nie było w okolicy ołtarza św. Krzyża (a w świetle dotychczasowych badań kopernikologicznych, raczej powinien się on tam znajdować)*, należałoby go poszukiwać w innych częściach katedry fromborskiej, przy ołtarzach albo kanonika Hieronima Waldaua albo kanonika Mikołaja Krapitza. *Gdyby i te poszukiwania nie przyniosły oczekiwanego rezultatu*, należałoby go poszukiwać w grobie lub okolicach grobu ... jego krewnego biskupa Łukasza Watzenrode, pochowanego w katedrze 2 kwietnia 1512 roku. *Domysł, iż Kopernik mógłby być pochowany w grobie bp. Watzenrodego lub w pobliżu tego grobu*, jest oparty na następującym *hipotetycznym rozumowaniu*. Kopernik był siostrzeńcem i protegowanym biskupa, który w szczególności sprawił, iż został kanonikiem warmińskim; to właśnie Kopernik zadbał o to, by na nagrobku czy raczej tablicy nagrobnej Watzenrodego został

⁴Podstawą zaś tej tradycji była wspomniana już zapiska w rękopisie C (k. 1v-5v); przechowywanym obecnie w Archiwum Diecezjalnym w Olsztynie.

wyryty napis zgodny z wolą zmarłego, nie zaś ten, którego autorem był (ówczesny kanonik, a późniejszy biskup warmiński) Dantyszek (zob. list Kopernika do bp. Dantyszka z 28 IX 1541, [w:] Drewnowski [1978] list nr 15 s. 239); owa tablica nagrobna (podobnie jak i wiele innych elementów wystroju wnętrza katedry) uległa zniszczeniu, zapewne podczas wojen szwedzkich (Hipler [1875b] s. 311, Sikorski [1968] *regesta* nr 500-501, Górski [1973b] s. 117) itp. Możemy więc sobie wyobrazić, iż np. chcąc zminimalizować koszty pochówku Kopernika (który nie pozostawił w swoim testamencie na ten cel żadnych środków finansowych – zob. Wasiutyński [1938] s. 485-486) kapituła pochowała go bezimiennie w grobie lub okolicach grobu jego krewnego biskupa. By taka możliwość mogła w ogóle zaistnieć, towarzyszyć jej musiałyby dwa inne zdarzenia. Po pierwsze, już w 1543 roku kapituła fromborska nie przywiązywałaby dużej wagi do nakazu grzebania kanoników przy ich ołtarzach tytularnych. Po drugie, w 1581 roku, tj. zaledwie 38 lat po śmierci Kopernika, gdy biskup Kromer ufundował mu epitafium, nie pamiętano by już dobrze, gdzie został pochowany. To ostatnie przypuszczenie może być uprawdopodobnione przez wspomniany już fakt, iż Kromer nie tylko nie znał dat urodzin i śmierci Kopernika, ale nawet nie znał jego imienia (o czym świadczy pierwotny napis przygotowany przez tego biskupa – zob. Sikorski [1989]). Mało tego, gdyby pochówek Kopernika faktycznie był umieszczony w grobie jego wuja Watzenrodego, nie byłby to zupełnie odosobniony przypadek we fromborskiej katedrze, bo istnieje tu wspólny grób Henryka Sorbom, biskupa warmińskiego (zm. 1401) i Henryka von Susse z Paderborn, prepozyta warmińskiego (zm. 1387), z tą istotną różnicą, iż w tym przypadku obydwaj zmarli byli uczczeni na płycie nagrobnej! – zob. płyta nagrobna nr 5 w: Arszyński, Kutzner [1981] s. 71, 73.

Należy tu jednoznacznie podkreślić, że naszkicowany powyższej wariant możliwego miejsca pochówku Kopernika *w grobie biskupa Watzenrodego* lub *w pobliżu tego grobu* jest *czysto teoretyczną spekulacją, nie mającą żadnego oparcia źródłowego*, a precyzyjniej: nie ujawniono dotąd żadnych źródeł historycznych, które by taką informację podawały; wariant ten miałby praktyczne znaczenie tylko wtedy, gdyby nie udało się ustalić lokalizacji pochówku Kopernika przy ołtarzach, którymi opiekowali się albo kanonik Zanau, albo kanonik Waldau, albo kanonik Krapitz. By zaś dowiedzieć się jakie konkretnie były to ołtarze, należy skorzystać ze wspomnianej zapiski Aleksandra Scultetiego w rękopisie C (k. 1v-5v) przechowywanym obecnie w Archiwum Diecezjalnym w Olsztynie.⁵

8. Grób Watzenrodego – jako łącznik trzech scenariuszy

Warto zwrócić tu uwagę na fakt, iż niezależnie od tego, który scenariusz okazałby się ostatecznie prawdziwy – pierwszy, drugi czy różne warianty czwartego –, by móc znaleźć grób Kopernika w sposób nie podlegający wątpliwości, należałoby również znaleźć grób biskupa Watzenrodego (co umożliwiłoby przeprowadzenie porównawczego testu DNA).

9. Podstawowe założenie dalszych poszukiwań pochówku Kopernika

Jeśli nie zachowały się jakieś bezpośrednie materialne dowody istnienia pochówku Kopernika w rodzaju natrumiennego epitafium, odnalezienie pochówku Kopernika jest możliwe do zrealizowania przy zastosowaniu obecnych metod i technik pomiarowych (w szczególności zastosowania metody Gierasimowa i analizy DNA) i spełnieniu *minimalnego założenia*, iż dotrwały do naszych czasów nieuszkodzona twarzoczaszka Kopernika i twarzoczaszka bp. Watzenrodego (co umożliwiłoby: dokonanie analizy porównawczej DNA a także rekonstrukcję wyglądu twarzy tych postaci i porównanie ich z *wierzytelnymi* portretami tych postaci).

⁵Zauważmy, iż w tym przypadku przypisuje się zapisce Scultetiego wartość rzetelnego dokumentu historycznego.

10. Znaczenie poszukiwań grobu i pochówku Kopernika

Nie wiemy dotąd, gdzie znajduje się grób jednej z kluczowych postaci kultury nowożytnej Europy, osoby tak często przywoływanej w godłach wielu instytucji tak polskich, jak i niemieckich. W tym kontekście nie dziwi więc fakt, iż poszukiwania pochówku Mikołaja Kopernika przyciągają dużą uwagę zarówno szerokich gremiów społecznych (w skali regionalno-krajowej czy międzynarodowej), jak i wąskiej grupy kopernikologów (badaczy życia i działalności Mikołaja Kopernika oraz genezy, treści i recepcji jego poglądów). Dlatego też należy wyrazić w tym miejscu nadzieję, iż niedobór środków finansowych (dolegliwość często dotycząca ambitną działalność naukową w Polsce) nie zahamuje dalszych badań omawianej problematyki, szczególnie bardzo ważnych poszukiwań prowadzonych przez grupę prof. Jerzego Gąssowskiego.

Na koniec tych rozważań podkreślam jeszcze raz *warunkowość i hipotetyczność* głoszonych tutaj tez o możliwych lokalizacjach grobu Mikołaja Kopernika w katedrze fromborskiej, a w szczególności *rzekomego wspólnego grobu* Wielkiego Astronoma i jego wuja biskupa Watzenrodego. Hipotezy tego rodzaju mogą mieć praktyczne znaczenie tylko wtedy, gdyby okazało się, iż w pobliżu ołtarza św. Krzyża nie ma pochówku Kopernika (lub nie ma pewności co do tej kwestii)! W takiej sytuacji należałoby dalej prowadzić poszukiwania tego grobu we wskazanych w tym artykule hipotetycznych kierunkach.

Cdn. po wspomnianej konferencji we Fromborku ...

BIBLIOGRAFIA

ARSZYŃSKI Marian, KUTZNER Marian

[1980]: *Katalog zabytków sztuki: Województwo Elbląskie. Braniewo, Frombork, Orneta i okolice. Tekst.* Warszawa: Polska Akademia Nauk. Instytut Sztuki, [w:] serii: *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. Seria Nowa, t. II, z. 1.

[1981]: *Katalog zabytków sztuki: Województwo Elbląskie. Braniewo, Frombork, Orneta i okolice. Ilustracje.* Warszawa: Polska Akademia Nauk. Instytut Sztuki, [w:] serii: *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. Seria Nowa, t. II, z. 1.

BISKUP Marian

[1973]: *Regesta Copernicana*, „Studia Copernicana”, t. VII (1973). Wrocław.

BRACHVOGEL Eugen

[1939]: *Das Copernicus-Grab im dom zu Frauenburg*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”, Bd. 27 (1939), s. 273-281.

[1940]: *Die Sternwarte des Copernicus in Frauenburg*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”, Bd. 27 (1940), s. 338-366.

DREWNOWSKI Jerzy

[1978]: *Mikołaj Kopernik w świetle swej korespondencji*, „Studia Copernicana”, t. XVIII (1978). Wrocław – Warszawa – Kraków: Ossolineum.

GĄSSOWSKI Jerzy

[2004a]: zob. ANDREARCZYK [2004].

[2004b]: zob. KOWALSKI [2004].

[2004c]: zob. SCHULZ [2004].

[2004d]: zob. ROSER [2004].

[2005a]: zob. KOWALSKI [2005].

[2005b]: „Poszukiwanie grobu Kopernika”, [w:] Gingerich, MacLachlan [2005] s. 127-136.

GĄSSOWSKI Jerzy, JURKIEWICZ Beata

[2005]: zob. TORSCH [2005].

GINGERICH Owen, MacLACHLAN James

[2005]: *Mikołaj Kopernik*. Przełożył Jarosław Włodarczyk. *Przedmowa* Bp Jacek Jezierski. *Posłowie* Jerzy Gąssowski. Pułtusk: Wyższa Szkoła Humanistyczna imienia Aleksandra Gieysztora.

GÓRKA Marcin

[2005]: *Jak astronom odnalazł Astronoma* (wywiad z Prof. Karolem Piaseckim), „Gazeta Wyborcza. Wały Chrobrego. Magazyn Szczeciński”, 18 listopada 2005, s. 9-10;
<http://miasta.gazeta.pl/szczecin/1,40765,3025093.html> .

GÓRSKI Karol

[1973a]: *Objęcie kanonii we Fromborku przez Mikołaja Kopernika*, „Zapiski Historyczne” vol. 38 (1973), z. 3, s. 35-44.

[1973b]: *Łukasz Watzenrode. Życie i działalność polityczna (1447-1512)*. „Studia Copernicana”, t. X (1973). Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Ossolineum.

HIPLER Franz

[1868]: *Nicolaus Kopernikus und Martin Luter. Nach ermländischen Archivalien*. „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”, Bd 4 (1868) s. 475-549; odb. Braunsberg 1868, ss.75.

[1875]: *Die Grabstätten der ermländischen Bischöfe*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”, Bd. VI, s.281-362.

JASIŃSKI Janusz, KOZIEŁKO-POKLEWSKI Bohdan, SIKORSKI Jerzy

(red.) [1973]: *Kopernik na Warmii. Życie i działalność publiczna. Działalność naukowa. Środowisko. Kalendarium*. Olsztyn 1973: Stacja Naukowa Polskiego Towarzystwa Historycznego (Instytut Mazurski), Ośrodek badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.

JURKIEWICZ Beata

[2005]: zob. NOWIK [2005].

KARŁOWSKA A.

[1959]: *Polityk Fromborski, a plastyka toruńska przełomu XV/XVI wieku*, „Zeszyty Naukowe UAM w Poznaniu. Historia sztuki”, z. 1, 1959, s. 117-154.

KOWALSKI Krzysztof

[2004]: *Kanonik od św. Krzyża*, „Rzeczpospolita” („Człowiek i Nauka”) z dn. 31 sierpnia 2004, 204 (6887), <http://www.rzeczpospolita.pl>, A11 (relacja ze stanu badań grupy kierowanej przez prof. Jerzego Gąssowskiego; cytowani: Jerzy Gąssowski).

[2005]: *Szukamy czaszki Kopernika*. Rozmowa z Prof. Jerzym Gąssowskim, „Rzeczpospolita” z dn. 18.08.2005 Nr 192, http://www.rzeczpospolita.pl/gazeta/wydanie_050818/nauka/nauka_a_2.html ; (relacja ze stanu badań grupy kierowanej przez prof. Jerzego Gąssowskiego; cytowani: Jerzy Gąssowski).

NOWIK Mariusz

[2005]: *Szwedzi zniszczyli szczątki słynnego astronoma? Poszukiwacze zaginionego Kopernika* (relacja na temat badań grupy prof. Jerzego Gąssowskiego). Z Beatą Jurkiewicz rozmawiał Mariusz Nowik, „Wirtualna Polska”; 15 września 2005.

PROWE Leopold

[1866] (odb. [1870]): *Über der Sterbeort und die Grabstätte des Copernicus*, „Neue Preussische Provinzial-Blätter”, Bd. 11 (1866) s. 213-245; odbitka Thorn 1870.

[1883-84]: *Nicolaus Copernicus*. Erster Band: *Das Leben (1883)*. Zweiter Band: *Urkunden (1884)*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.

ROSER Thomas

[2004]: *Kopernikus' Gebeine. Polnische Archäologen fahnden nach dem Grab des großen Astronomen*, „Frankfurter Rundschau” 24 Septemebr 2004 Nr. 223 I D/H/R/S/ (relacja ze stanu badań grupy kierowanej przez prof. Jerzego Gąssowskiego; cytowani: Jerzy Gąssowski, Karol Czajkowski).

SCHMAUCH Hans, von.

[1938]: *Chronik des Vereins*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”, Bd. 26 (1938), s.708

[1941]: *Der Altar des Nicolaus Copernicus in der Frauenburger Domkirche*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”, Bd. 27 (1941), s. 424-430.

SCHULZ Winicjusz

[2004]: *Gdzie jest Kopernik? Rozmowa z prof. Jerzym Gąssowskim*, „Głos Uczelni”, wrzesień 2004 (relacja ze stanu badań grupy kierowanej przez prof. Jerzego Gąssowskiego), <http://glos.uni.torun.pl/2004/09/kopernik/>.

SIKORSKI Jerzy

[1968]: *Mikołaj Kopernik na Warmii*. Olsztyn.

[1973a] (wyd. II [1985], wyd. III popr. i uzup. [1999]): *Prywatne życie Mikołaja Kopernika*. Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze; tamże wyd. II 1985, wyd. III poprawione i uzupełnione 1999 Warszawa: Wydawnictwo Prószyński i Ska.

[1973b]: *W sprawie datowania śmierci Mikołaja Kopernika*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1973, nr 3, s. 261-274.

[1989]: *Marcin Kromer a tradycja kopernikowska na Warmii*, „Studia Warmińskie”, t. 26 (1989), s. 139-148.

TORSH Joanna

[2005]: *Rzetelnie rzecz biorąc...*, „portEl.pl Elbląska Gazeta Internetowa” 2005-08-18 (rozmowę z prof. Jerzym Gąssowskim i mgr Beatą Jurkowską zrelacjonowała Joanna Torsh). http://www.portel.pl/artukul.php3?id_akt=14896&id_dz=1&PHPSESSID=26c9f17f1730a10295dde6024d10029d

WASIUTYŃSKI Jeremi

[1938]: *Mikołaj Kopernik. Twórca nowego nieba*. Warszawa: Wydawnictwo Przeworskiego.

WRÓBLEWSKA Kamila

[1966]: *Późnogotycka brązowa płyta nagrobna biskupa warmińskiego Pawła Legendorfa*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1966 Nr 1(91), s. 99-126.

[1972]: *Późnogotycka sztuka na Warmii*, „Rocznik Olsztyński, R. 10 (1972), s. 9-89.

[1973]: *Łukasz Watzenrode jako fundator dzieł sztuki. Z zagadnień mecenatu artystycznego na Warmii z przełomu XV i XVI stulecia*, [w:] Jasiński, Kozielko-Poklewski, Sikorski (red.) [1973], s. 385-396.

Poszukiwania grobu Kopernika – refleksje *advocati diaboli*

Cz. I.

Rozważania w kontekście aktualnych poszukiwań archeologicznych

(według stanu poszukiwań na dzień 15.09.2005, relacjonowanych w prasie i publikacjach internetowych)

STRESZCZENIE

Przedstawiono fundamentalne założenia historyczno-źródłowe aktualnych poszukiwań archeologicznych grobu Kopernika w katedrze fromborskiej w okolicy ołtarza św. Krzyża prowadzonych przez zespół Prof. Gąssowskiego i podstawową metodyką tych poszukiwań, włącznie z naszkicowaniem: zastosowania tzw. georadaru do odnajdywania grobów, roli metody Gierasimowa rekonstruowania wyglądu przyżyciowego głowy na podstawie zachowanej czaszki oraz idei porównania takiej rekonstrukcji z istniejącymi z wiarygodnymi portretami Kopernika.

Omówiono też pierwsze cenne wyniki osiągnięte przez ten zespół, w szczególności odkrycie w okolicy ołtarza św. Krzyża pochówku kanonika Andrzeja Gąsiorowskiego (zm. 1767), którego grobu – ze względu na panujące regulacje – nie powinno być w tym miejscu.

Naszkicowano też cztery możliwe scenariusze przebiegu poszukiwań grobu Kopernika w katedrze fromborskiej: 1) jednoznaczne odkrycie przy ołtarzu św. Krzyża; 2) poszukiwanie pochówków krewnych Mikołaja Kopernika w celu przeprowadzenia testu porównawczego DNA; 3) definitywne niepowodzenie w odnalezieniu grobu Kopernika w okolicy ołtarza św. Krzyża i rezygnacja z przeprowadzania dalszych poszukiwań; 4) hipoteza Górskiego [1973a]: krytyczna analiza zachowanych archiwaliów prowadzi do wniosku, iż otwartą pozostaje kwestia ołtarza, którym opiekował się Kopernik i zarazem kwestia miejsca, przy którym spoczywają jego doczesne szczątki; mógł to być ołtarz, którym opiekował się albo Hieronim Waldau, albo Mikołaj Krapitz, ale także ołtarz, którym opiekował się Jan Zanau; w świetle tej hipotezy, *gdyby* grobu Kopernika *faktycznie nie było w okolicy ołtarza św. Krzyża*, należałoby go poszukiwać w innych częściach katedry fromborskiej, przy ołtarzach albo kanonika Hieronima Waldaua albo kanonika Mikołaja Krapitza; *gdyby i te poszukiwania nie przyniosły oczekiwanego rezultatu*, należałoby go poszukiwać w grobie lub okolicach grobu ... jego krewnego biskupa Łukasza Watzenrode, pochowanego w katedrze 2 kwietnia 1512 roku (ostatnia możliwość jest *czysto teoretyczną spekulacją, nie mającą żadnego oparcia źródłowego*).

Niezależnie od tego, który scenariusz okazałby się ostatecznie prawdziwy – pierwszy, drugi czy różne warianty czwartego –, by móc znaleźć grób Kopernika w sposób nie podlegający naukowej wątpliwości, należałoby również znaleźć grób biskupa Watzenrodego (co umożliwiłoby przeprowadzenie testu DNA pokrewieństwa).

Jeśli nie zachowały się jakieś bezpośrednie materialne dowody istnienia pochówku Kopernika w rodzaju natrumiennego epitafium, odnalezienie pochówku Kopernika jest możliwe do zrealizowania przy zastosowaniu obecnych metod i technik pomiarowych (w szczególności zastosowania metody Gierasimowa i analizy DNA) i spełnieniu *minimalnego założenia*, iż dotrwały do naszych czasów nieszkodzona twarzoczaszka Kopernika i twarzoczaszka bp. Watzenrodego (co umożliwiłoby: dokonanie analizy porównawczej DNA a także rekonstrukcję wyglądu twarzy tych postaci i porównanie ich z *wiarygodnymi* portretami tych postaci).

Nie wiemy dotąd, gdzie znajduje się grób jednej z kluczowych postaci kultury nowożytnej Europy, osoby tak często przywoływanej w godłach wielu instytucji tak polskich, jak i niemieckich. W tym kontekście nie dziwi więc fakt, iż poszukiwania pochówku Mikołaja Kopernika przyciągają dużą uwagę zarówno szerokich gremiów społecznych (w skali regionalno-krajowej czy międzynarodowej), jak i wąskiej grupy kopernikologów (badaczy życia i działalności Mikołaja Kopernika oraz genezy, treści i recepcji jego poglądów). Dlatego wyrażamy w tym miejscu nadzieję, iż niedobór środków finansowych (dolegliwość często dotycząca ambitną działalność naukową w Polsce) nie zahamuje badań omawianej problematyki, szczególnie bardzo ważnych poszukiwań prowadzonych przez grupę Prof. Gąssowskiego.